

До питання гносеологічних передумов помилок слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень за ст. 191 Кримінального кодексу України

Ірина Петрова

доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-1652-6715>, e-mail: ekobezpeka.ira@gmail.com

Олексій Богомолів

кандидат юридичних наук, адвокат, докторант, Національний науковий центр «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» Міністерства юстиції України, м. Харків, Україна, ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-8297-2708>; e-mail: Bogomolov.dok@gmail.com

Проаналізовано гносеологічні передумови помилок в діяльності слідчого під час розслідування кримінальних проваджень, визначено шляхи запобігання таким помилкам у майбутньому.

Ключові слова: розслідування; слідчий; діяльність; кримінальне провадження; помилка.

On the Issue of Epistemological Prerequisites of Investigator Errors during the Investigation of Criminal Offenses under art. 191 of the Criminal Code of Ukraine

Iryna Petrova, Oleksiy Bogomolov

The epistemological prerequisites of errors in the activities of the investigator during the investigation of criminal proceedings are analyzed, and ways to prevent such errors in the future are identified.

Keywords: investigation; investigator; activity; criminal proceedings; error.

Привласнення, розкрадання майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем і сьогодні залишаються (ст. 191 Кримінального кодексу України (далі — *КК України*)) чи не найпоширенішими кримінальними правопорушеннями, а їх розслідування з огляду на різноманітність мають належати до складного логіко-пізнавального процесу. Від слідчого такий процес потребує не тільки організаційних та вольових зусиль, але й неабияких інтелектуальних здібностей. Процес розслідування здійснюється слідчим у доволі жорстких умовах: результат необхідно отримати в стислі терміни в умовах обмеженої інформації та протидії розслідуванню суб'єктами кримінального провадження. Окреслені чинники не сприяють якісному розслідуванню і є підґрунтям для виникнення різних помилок, які неможливо усунути повністю. Правозастосовна практика свідчить, що в кримінальному провадженні помилок припускаються не тільки слідчі, але й дізнавачі, працівники опе-

ративних підрозділів, прокурори, судді. Однак помилки в діяльності слідчого є найпоширенішими під час досудового слідства.

Питання помилок в діяльності слідчого та їх класифікація були предметом дослідження вчених-правників. Утім і сьогодні багато питань щодо виникнення помилок у пізнавальному процесі слідчого під час розслідування кримінальних правопорушень за ст. 191 КК України, обумовлених суб'єктивними чинниками, не мають повного висвітлення й потребують додаткового дослідження.

Зауважимо, що різновидом соціально-правової діяльності є професія слідчого, який, як і інші люди не узбезпечений від ризиків та помилок. Такі помилки характерні для всіх етапів розслідування привласнення, розкрадання майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовою особою своїм службовим становищем. Основою професійної діяльності слідчого є завдання розслідування кримінального правопорушення. Здебільшого таке розслідування слідчий має

провести оперативно, що неможливо без інтенсивного логіко-інтелектуального розмірковування. Таке розмірковування базується на знанні логіки й застосуванні критичного мислення, відсутність яких не дає змоги слідчому зробити правильні висновки й часто є причиною виникнення помилок. Науковці зазначали, що *«помилка — це завжди відступ від норми, вона завжди передбачає неправомірність»* [1, с. 110].

Розслідування кримінальних правопорушень є доволі складною інтелектуальною працею, оскільки має ретроспективний характер із відтворення подій минулого, що вказує на необхідність інтелектуальних, емоційних і фізичних зусиль. Окрім того, під час розслідування слідчий стикається з неупорядкованою й недостатньою інформацією, з необхідністю протидіяти не тільки об'єктивним, а й суб'єктивним чинникам. Логіко-гносеологічний аспект помилок слідчого вказує на те, що в його свідомості не знайшли адекватного відображення об'єктивні й суб'єктивні чинники, що призвели до вчинення протиправних діянь.

Провідним принципом логіко-кримінального пізнання слідчого вважають об'єктивність, оскільки у своїй діяльності слідчий шляхом чуттєвого сприйняття й логічного мислення, а також процесуальних дій відтворює реальну картину події кримінального правопорушення. До того ж найбільше помилок у роботі слідчого виникає внаслідок того, що зібраних матеріалів недостатньо, інформація обмежена, рішення за кримінальним провадженням прийняті поспіхом. Отже, не може бути досягнута основна мета досудового слідства — установлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні.

Поміж істотних недоліків і помилок у професійній діяльності слідчого виокремлюють безпідставне порушення кримінального провадження. Так, поміж слідчих щодо цього іноді поширюється думка, що в досліджуваних фактичних обставинах кримінального провадження достатньо визначити лише ознаки об'єкта й об'єктивної сторони складу кримінальних правопорушень за ст. 191 КК України. Із цього приводу науковці зазначали, що *«такий підхід характеризує не тільки ло-*

гічну помилку, але й не відповідає вимогам законності. <...> Тож ігнорування комплексним характером сукупності об'єктивних і суб'єктивних ознак, зокрема роллю суб'єктивних ознак складу злочину, може спричинити безпідставне порушення справи, помилку в кваліфікації вчиненого» [2, с. 66].

До помилок, що найчастіше пов'язані з пізнавальною діяльністю слідчого, на думку науковців, належать: *«неправильне або неповне сприйняття; поверховий неповний аналіз; помилкове уявлення про придатність чи непридатність матеріальних джерел інформації для наступного вирішення конкретних експертних завдань; суб'єктивний підхід під час визначення ролі та значення досліджуваних об'єктів та їх ознак; неповний аналіз можливих причин, взяття за причину лише однієї із умов протікання явища; поспішне узагальнення; неповне висунування всіх можливих версій»* [3, с. 11].

На пізнавальну діяльність слідчого безпосередньо впливає суперечливість нормативно-правових актів і законодавчих вимог. Практика свідчить, що *«їх недосконалість породжує найбільше помилок у діяльності правоохоронців. У таких актах є багато різночитань, помилок, неузгодженостей, конфліктуючих норм. <...> Всі елементи системи законодавства повинні узгоджуватися між собою відповідно до зв'язків координації, субординації та управління»* [4, с. 9]. Як бачимо, неузгоджене законодавство створює передумови для виникнення помилок і правопорушень у діяльності слідчого під час розслідування.

Прийняття рішень слідчим і реалізація їх є важливим, працемістким процесом, що потребує значних інтелектуальних зусиль. Для прийняття правильного рішення слідчий має проявляти принциповість, непохитність, а в окремих випадках — і мужність. У цьому аспекті провідну роль у розслідуванні кримінального провадження відіграє оцінювання доказів, від якого залежить правильність прийнятого слідчим рішення. Прийняття рішення слідчим завжди ґрунтується на його внутрішньому переконанні. Поміж помилок слідчого під час прийняття процесуальних рішень науковці виокремлюють необґрунтоване

закриття кримінального провадження, зокрема: «у постановках про закриття кримінальної справи підстави, зазначені в регулятивній частині, не відповідають мотивам, викладеним в описовій частині; мотивування рішення зводиться до перерахування окремих джерел доказів, зібраних у ході слідства без аналізування інформації, що міститься в ній; слідчі неправильно вказують підстави для закриття кримінальної справи; у постанові зазначають підстави для закриття кримінальної справи, що непередбачені законом» [5, с. 14].

Професійна діяльність слідчого безпосередньо залежить від його світогляду, значної шкоди якому може нанести нав'язування керівниками стилю діяльності (іноді хибного), як раз і назавжди встановлених норм і правил. Такий догматичний підхід негативно впливає на бажання творчо мислити, приймати нетрадиційні, але правильні рішення й уникати помилок.

Зауважимо, що успішна протидія злочинності потребує високих морально-вольових якостей слідчого. Саме ці якості покликані відіграти особливу роль у його професійній діяльності, яка потребує цілеспрямованості, сміливості, рішучості, наполегливості, самостійності, емоційної стійкості, самовладання, витримки, здатності до подолання усіх перешкод під час розслідування злочинів. Остаточна сформованість даних якостей є запорукою не тільки появи й усунення помилок, а й узагалі успішної професійної діяльності слідчого.

Отже, виявлення й усунення помилок слідчим у процесі пізнання є гарантією дотримання ним законності та справедливості. У цьому аспекті визначальна роль належить відповідальності. Окрім дотримання морально-правових вимог, професія слідчого потребує високого рівня професійних знань, певних знань з інших галузей, а також високої логіко-філософської та правової культури й морально-психологічних якостей.

Слід зазначити, що запобігання слідчим виникненню помилок під час розслідування привласнення, розтрата майна або заволодіння ним шляхом зловживання службовою

особою своїм службовим становищем пов'язане зі створенням таких умов і обставин, коли такі помилки не допускаються, а ті, що виникають, своєчасно виявляються й усуваються. Це можливо за умови застосування різних заходів, зміст яких визначається видами й характером чинників, що обумовлюють помилки в діяльності слідчого під час розслідування. Заходами запобігання виникненню помилок можна запропонувати такі: удосконалення законодавства; підвищення професійного рівня слідчого; упровадження виховних заходів із підвищення вимогливості слідчого до себе; надання можливості учасникам процесу активно забезпечувати правильну кваліфікацію; матеріальне забезпечення учасників процесу.

Отже, у результаті дослідження ґносеологічних передумов помилок слідчого визначено, що помилка слідчого під час розслідування вчинених протиправних діянь переважно є не результатом наміру або необережності, а ненавмисною дією або бездіяльністю; помилка призводить до негативних наслідків, що гальмують процес розслідування кримінального провадження; її суб'єктом є слідчий; помилка виражається у формі письмових неправильних висновків, що неадекватно відображають стан розслідування, юридично значущі факти.

Перелік джерел посилання

1. Пунько О. Характеристика та класифікація правозастосовчих помилок. *Право України*. 2003. № 8. С. 110—112.
2. Костін М. Реалізація принципу законності у порушенні кримінальних справ: окремі аспекти. *Там само*. 2005. № 12. С. 65—67.
3. Алексейчук В. І. Огляд місця події: тактика і психологія : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2007. 20 с.
4. Ряшко О. В. Логіко-ґносеологічні помилки при розслідуванні кримінальних справ у слідчій діяльності: філософсько-правовий аспект. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2009. № 2. С. 1—12.
5. Смоков С. М. Внутрішнє переконання слідчого і його роль при прийнятті процесуальних рішень : автореф. дис. ... канд. юрид. наук Київ, 2002. 19 с.